

І. Ю. Чеп'якова

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Префіксальні дієслова просторового значення грецької мови у діяхронії

Чеп'якова І. Ю. Префіксальні дієслова просторового значення грецької мови у діяхронії. Стаття являє собою огляд проблеми префіксації як способу словотвору у грецькій мові і репрезентує авторську спробу практичного аналізу префіксальних дієслів як засобів вираження просторових відношень у грецькій мові трьох періодів її функціонування (раннього, класичного і койне).

Ключові слова: *номінація, префіксально-прийменникова кореляція, синтагма {дієслово-прийменник-іменник}, вираження просторових відношень.*

Чепякова И. Ю. Приставочные глаголы пространственного значения греческого языка в диахронии. Статья представляет собой обзор проблемы префиксации как способа словообразования в греческом языке

и представляет авторскую попытку практического анализа префиксальных глаголов как средств выражения пространственных отношений в греческом языке трех периодов его функционирования (раннего, классического и койне).

Ключевые слова: номинация, префиксально-предложная корреляция, синтагма {глагол-предлог-имя}, выражение пространственных отношений.

Chepyakova I. Y. The prefixal verbs as the modes of expression the spatial sense in the Greek language's diachrony. The article is devoted to the overview of the problem of the prefixation as one of the word formation's mode in the Greek language. The research represents the author's practical analysis of the prefixal verbs as the modes of expression the spatial relations during three periods of the Greek language's functioning (early period, classical period and koine).

Key-words: nomination, prefix and preposition correlation, syntagma {verb-preposition-noun}, the spatial relations' expression.

Питання дослідження префіксальних дієслів просторового значення в грецькій мові на сьогодні залишаються нерозглянутими. Натомість вивчення цих одиниць на матеріалі грецької мови є цікавим і необхідним не тільки для більш глибокого розуміння тих процесів, що відбуваються в межах самої грецької мови, а й для формування універсальних принципів будови, функціонування та семантики подібних одиниць у мові взагалі.

На матеріалі грецької мови вперше розглядаються такі одиниці, як префіксальні дієслова просторової семантики, їх функції, значення, особливості взаємодії з прийменниковими зворотами.

Мета нашого дослідження – проаналізувати префіксальні дієслова просторового значення в грецькій мові трьох періодів (раннього, класичного та періоду койне); розглянути особливості їхньої будови, семантики, контексту вживання тощо.

Основний матеріал дослідження склали тексти грецької мови класичного періоду («Бенкет» Платона), раннього періоду (поєми Гомера «Іліада» і «Одіссея»), періоду койне – «Новий Завіт». Також лексикографічні праці та словники (І. Х. Дворецького, А. Д. Вейсмана).

Для мови взагалі і для грецької мови зокрема, характерним є нерозривний зв'язок теорії номінації із виникненням нових слів і словотвором. Похідні слова означають нове поняття і потребують разом із цим мовленнєвого вираження – номінації. Одним із найпоширеніших способів словотвору в грецькій мові є префіксація. Часто у ролі префіксів виступають первинні прийменники, більшість з яких була первісно прислівниками. Вживаючись у ролі префіксів, вони зберігають свої просторові значення і таким чином впливають на семантику новоутвореного слова [5:224]. Найяскравіше префіксально-прийменникова кореляція виявляється при взаємодії префікса і дієслова, оскільки саме дієслова передають динаміку просторового значення прийменника. Префікс у такій сполучі коре-

гує значення дієслова згідно з тим просторовим значенням, яке йому притаманне [4:24–25]. Наприклад, прийменник *ἀνά* має значення «нагору, на», і коли він приєднується до дієслова в якості префікса, то зберігає своє значення: *ἀνάβ=1lw* – «підкидати». Прийменник *ἐκ* (*ἐκx*) має значення «з, від (рух назовні, знизу догори)» і як префікс також зберігає своє значення: *ἐκτεράω* – «виходити». Зберігаючи значення прийменника, префікс впливає на значення основного дієслова і надає йому певних просторових відтінків. Прийменник із таким саме значенням, що й у префікса, або з іншим може вживатися з іменником після префіксального дієслова.

У нашому дослідженні ми зосередили увагу на вивченні взаємодії між прийменниками, префіксами і дієсловами, що передають просторове значення, оскільки саме категорія простору є однією із фундаментальних світоглядних категорій. У результаті освоєння людиною простору формується образ, конкретно-історичне його бачення, певна структура прийомів та операцій із освоєння і перетворення просторових характеристик об'єктів. Просторові відношення відбиваються у свідомості людини у вигляді надзвичайно складних, суперечливих і різноманітних просторових образів [17:6–40].

У грецькій мові існує дуже багато засобів вираження просторових відношень, закріплених за різними частинами мови: займенники, прислівники, прийменники, іменники, прикметники, дієслова, які можна класифікувати за різними ознаками просторової орієнтації.

Найчастіше просторові відношення реалізуються в синтагмі {дієслово-прийменник-іменник}, де дієслово часто вживається із префіксом.

Здійснивши вибірку прикладів вживання префіксальних дієслів просторового значення із творів трьох періодів розвитку грецької мови (раннього, класичного і койне), ми отримали значну кількість таких одиниць. Це свідчить про те, що такий спосіб вираження просторових відношень був досить поширеним.

Аналіз текстів дозволив виділити такі варіанти вживання префіксального дієслова просторового значення зі складниками зазначеної синтагми: 1) префіксальне дієслово з іменником; 2) префіксальне дієслово з прийменниковою конструкцією: 2.1) префіксальні дієслова з однаковими префіксом і прийменником у конструкції; 2.2) префіксальні дієслова з різними префіксом і прийменником у конструкції.

У ранній період, розглянутий на прикладі поем «Іліада» та «Одіссея» Гомера можна визначити таку статистику вживань префіксальних дієслів:

1) група «префіксальне дієслово з іменником» налічує 80% варіантів, наприклад: ...πρίν μιν καὶ γῆρας ἔπεισιν / ἡμετέρῳ ἐνὶ οἴκῳ ἐν Ἀργεῖ τηλόθι πάτρης / ἴστον ἐποιομένην καὶ ἐμὸν λέχος ἀντιώσαν· (Hom. Il. 1.28-30) – ...Перш, ніж старість не прийде до неї в наш дім в Аргосі, далеко від її батьківщини, коли вона буде підходити до ткацького верстату і розділяти зі мною ліжко... (іти назустріч до мого ліжка). Тут дієслово **ἀντιώσαν** (#nti=zw і #nti=w) має просторове значення «іти назустріч до кого-, чого-небудь» і вжите з іменником **λέχος** – «ліжко».

2) префіксальні дієслова з прийменниковою конструкцією, де префікс дієслова і прийменник однакові – всього 1%, наприклад: ...αὐτὰρ ὁ βοῦσι μετέρχεται ἢ δῖεσσιν / ἢ μετ' ἀγροτέρας ἐλάφους· (Hom. Od. 6.131-132) – ...Одразу він (лев) нападає на биків, або баранів, або на диких оленів... Дієслово **μετέρχεται** має просторове значення «нападати на кого-небудь» і вжите з іменником **ἐλάφους** – «оленів» з прийменником **μετά**, який має значення руху за чимось.

3) префіксальні дієслова з різними префіксом і прийменником у конструкції становить 16% прикладів, наприклад: ...αὐτὰρ ἐπεὶ πλῦνάν τε κάθηράν τε ῥύπα πάντα, / ἐξείης πέτασαν παρὰ θῖν' ἄλός, ἦχι μάλιστα / λάϊγγας ποτὶ χέρσον ἀποπτύσκε θάλασσα. (Hom. Od. 6.93-95) – ...Потім, коли вони випрали та почистили весь бруд, розклали одяг по порядку вздовж берега моря, де море викинуло багато каміння на сушу. Дієслово **ἀποπτύσκε** має префікс **ἀπο-** зі значенням відділення і вжите з іменником **χέρσον** – «суходіл», «суша» і прийменником **ποτὶ** = **πρός** зі значенням руху до чогось.

Покажемо, на наш погляд, є приклад вживання в межах однієї фрази префіксального дієслова спочатку без прийменникової конструкції,

а потім – з прийменником, який має таку саму форму вираження, що і префікс:

...αὐτὰρ ὁ βοῦσι μετέρχεται ἢ δῖεσσιν / ἢ μετ' ἀγροτέρας ἐλάφους· (Hom. Od. 6.132-133) – ...Одразу він (лев) нападає на биків, або баранів, або на диких оленів...

Тут дієслово **μετέρχεται** має просторове значення «йти з ким-небудь, нападати» і вжите з іменниками **βοῦσι** – «на биків» і **δῖεσσιν** – «на баранів» без прийменника, а потім автор вживає прийменник **μετά** зі значенням «руху за чимось» перед іменником **ἐλάφους** – «на оленів».

Отже, в одному реченні бачимо два способи передачі просторових відношень: спочатку просто за допомогою префіксального дієслова з іменниками, а потім у конструкції з прийменником, тотожним префіксу за значенням. Перший спосіб для Гомера є більш характерним. Подібні випадки паралельного вживання різних конструкцій на позначення того самого типу просторових відношень характерні і для класичного періоду, і для періоду койне.

Дослідивши функціонування префіксальних дієслів та конструкцій із ними у творі класичного періоду «Бенкет» Платона, ми встановили таку статистику:

1) конструкції «префіксальне дієслово з іменником» складають 37%, наприклад: ...φίλοι γὰρ γενόμενοι καὶ διαλλαγέντες τῷ θεῷ ἐξευρήσομεν τε καὶ ἐντευξόμεθα τοῖς παιδικοῖς τοῖς ἡμετέροις αὐτῶν (Plat. Symp. 193b) – ...примирившись і потоваришували з цим богом, ми знайдемо і зустрінемо тих, кого любимо. Тут дієслово **ἐντευξόμεθα** відноситься до іменника **παιδικοῖς**. Просторове значення префікса **ἐν-** вказує на рух, спрямований до центру, або рух всередину, тобто **ἐντευξόμεθα** – «ми нашоухнемося на кого-небудь», «ми зішоухнемося з ким-небудь» (**τοῖς παιδικοῖς** – з тими, кого любимо).

2) конструкції «префіксальне дієслово з прийменником та іменником», де префікс і прийменник однакові складають 1%, наприклад: ...καὶ οὐ τολμᾶν ἔνεκα τοῦ ἔρωτος ἀποθνήσκειν ὥσπερ Ἀλκηστis, ἀλλὰ διαμνηχανᾶσθαι ζῶν εἰσιέναι εἰς Αἶδου. (Plat. Symp. 179d) – ...він не спромігся померти заради кохання, як Алкеста, та, залишаючись живим, він придумав спосіб зайти до Аїда. Префікс **εἰς-** (**ές-**) дієслова **εἰσιέναι** має значення проникнення, а вживаючись разом з таким самим прийменником, підсилюється це значення.

3) конструкції «префіксальне дієслово з прийменником та іменником», де префікс і прийменник різні складають 62%, наприклад:

Конструкція дієслова з префіксом **ἀπο-** та прийменником **εἰς** (**ἐς**) має значення віддалення від чого-небудь (**ἀπο**) у напрямку до чого-небудь або куди-небудь (**εἰς** (**ἐς**), наприклад: ...εἰ ἐκτελέσαιμεν τὸν ἔρωτα καὶ τῶν παιδικῶν τῶν αὐτοῦ ἑκάστος τύχοι **εἰς** τὴν ἀρχαίαν **ἀπελθὼν φύσιν** (Plat. Symp. 193 c) – ...якщо ми досить задовільним Ерота, і кожен знайде відповідний до себе предмет любові, щоб повернутися до своєї початкової природи. Дієслово **ἀπελθὼν** виражає повернення до чого-, кого-небудь, у цьому прикладі – до природи (**εἰς τὴν φύσιν**).

Окремо хочеться виділити такі два приклади:

...εἰπε, σὺ αὐτὸς **παρεγένου τῇ συνουσίᾳ** ταύτῃ ἢ οὐ; (Plat. Symp. 172b) – ... скажи, ти сам був присутнім на цьому бенкеті чи ні?

...**παρεγεγόνει δ' ἐν τῇ συνουσίᾳ**... (Plat. Symp. 173b) – ...був присутнім на бенкеті.

Ми бачимо, що автор вживає одне й те саме префіксальне дієслово **παράγινωμαι** (бути присутнім) з префіксом **παρά-**, який надає йому відтінку суміжності, просто з іменником **τῇ συνουσίᾳ** (бенкет) в першому випадку, а в другому – з прийменником **ἐν**, який має значення знаходження всередині, з цим же іменником **τῇ συνουσίᾳ**. Це говорить про те, що автор передає одне й те ж просторове значення за допомогою різних конструкцій. Другий варіант вираження є більш характерним для Платона.

У період койне ми розглядали функціонування префіксальних дієслів просторового значення на прикладі «Апокаліпсису» Нового Завіту і встановили таку статистику їх вживання:

1) група «префіксальне дієслово з іменником» налічує 7% варіантів, наприклад: ...οὗτοι οἱ ἀκολουθοῦντες **τῷ ἀρνίῳ** ὅπου ἂν **ὑπάγῃ**... (Αρσ. In. 14.4) – ...це ті, які йдуть за ягням... Тут дієслово **ὑπάγῃ** має просторове значення «йти за чимось, кимось»; за ягням (**τῷ ἀρνίῳ**).

2) група префіксальних дієслів з однаковими префіксом і прийменником у конструкції – 35% варіантів, наприклад: καὶ **ἐξῆλθον** οἱ ἑπτὰ ἄγγελοι [οἱ] ἔχοντες τὰς ἑπτὰ πληγὰς **ἐκ τοῦ ναοῦ**... (Αρσ. In 15.6) – і вийшли з храму сім янголів, які мали сім виразок... У цьому прик-

ладі префіксальне дієслово **ἐκλίσσεται** має значення «виходити з чогось» і вжите з прийменником **ἐκ** зі значенням «руху назовні» та іменником **ναοῦ** (вийшли з храму).

3) група префіксальних дієслів з різними префіксом і прийменником у конструкції має 58% варіантів, наприклад: καὶ **ἐκ** τοῦ καπνοῦ **ἐξῆλθον** ἀκρίδες **εἰς τὴν γῆν**... (Αρσ. In. 9.3) – із диму вийшла на землю сарана...

Як і в попередньому прикладі, тут вживається префіксальне дієслово **ἐκλίσσεται** зі значенням «виходити з чогось», але вжите воно з прийменником **εἰς** зі значенням «проникнення» та іменником **γῆν** (вийшла на землю).

Таким чином, можна стверджувати, що для вираження просторових відношень у грецькій мові характерне поширене використання префіксальних дієслів з прийменниковою конструкцією і без неї. Нами було встановлено, що в ранній період частіше за все для передачі просторових відношень слугували префіксальні дієслова з іменниками, і дуже рідко з прийменниковими конструкціями. Згодом, у класичний період, для більш точної передачі просторових відтінків частіше почали функціонувати конструкції з префіксальних дієслів та прийменникових зворотів у межах синтагми {дієслово – прийменник – іменник}, де прийменник конструкції і префікс дієслова були різними за значенням. Саме цей спосіб став основним для передачі просторових відношень у період койне. Префіксальне дієслово тільки з іменником для передачі просторових відтінків майже зовсім не використовувались у цей період.

Проаналізувавши характер функціонування префіксальних дієслів просторового значення в грецькій мові протягом трьох періодів її функціонування (раннього, класичного і койне), можна стверджувати, що грецька мова, як і будь-яка інша, в процесі свого розвитку розробляла оптимальні засоби для вираження необхідних типів відношень між об'єктами, зокрема у просторі.

Дане дослідження має важливе теоретичне і практичне значення для вивчення граматичної будови грецької мови, вивчення її структурної організації та словотвору.

Наступним етапом дослідження може виступити аналіз префіксальних дієслів просторового значення латинської мови у зіставленні із даними, отриманими на матеріалі грецької мови.

Література

1. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Бенвенист Эмиль. — М. : Прогресс, 1974. — 448 с.
2. Вейсман А. Д. Греческо-русский словарь / Вейсман А. Д. — 4-е издание. — СПб., 1894. — 1370 с.
3. Вихованець І. Р. Прийменникова система української мови / Вихованець Іван Романович. — К. : Наук. думка, 1980. — 285 с.
4. Войцехівська В. Г. Прийменникове керування префіксальних дієслів (префіксально-прийменникова кореляція) / Войцехівська В. Г. // Мовознавство. — 1968. — № 6. — С. 23—27.
5. Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов / [колект. автор Мельничук О. С.] — К. : Наук. думка, 1966. — 595 с.
6. Гомер. Илиада / [пер. с древнегреч. Н. Гнедича ; предисл. А. Нейхардт ; прим. и словарь С. Ошерова ; ил. Д. Бисти] / Гомер. — М. : Правда, 1984. — 432 с.
7. Гомер. Одиссея / [пер. с древнегреч. В. Жуковского ; предисл. А. Нейхардт ; прим. и словарь С. Ошерова ; ил. Д. Бисти] / Гомер. — М. : Правда, 1984. — 320 с.
8. Дворецкий И. Х. Древнегреческо-русский словарь : в 2 т. / [колект. автор Дворецкий Иосиф Хаанаанович]. — М. : Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1958. — 1904 с.
9. Добиащ А. Опыт семасиологии частей речи и их форм на почве греческого языка / Добиащ А. — Прага : Тип. др. Эд. Грегра, 1897. — 544 с.
10. Звонська-Денисюк Л. Л. Грецька мова Нового Завіту : [підручник для Духовних навчальних закладів] / Звонська-Денисюк Л. Л. — К. : Українське Біблійне Товариство, 2000. — С. 48—51.
11. Звонська-Денисюк Л. Л. Давньогрецька мова : [підручник для студентів відділень класичної філології та гуманіт. фак. вищ. закладів освіти] / Звонська-Денисюк Л. Л. — К. : Томіріс, 1997. — 589 с.
12. Кубрякова Е. С. О понятиях места, предмета и пространства / Кубрякова Елена Самойловна // Логический анализ языка. Языки пространств. — М. : Языки русской культуры, 2000. — С. 84—91.
13. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений. Семантика производного слова / Кубрякова Елена Самойловна. — М. : Изд-во Наука, 1981. — 199 с.
14. Кубрякова Е. С. Что такое словообразование / Кубрякова Елена Самойловна. — М. : изд-во Наука, 1965. — 77 с.
15. Новий Завіт Господа нашого Ісуса Христа : з 4-го повного перекладу Біблії [пер. з давньогрец. о. Рафаїла Турконяка]. — К. : Українське біблійне товариство, 2000. — 316 с.
16. Осипов А. И. Пространство и время как категории мировоззрения и регуляторы практической деятельности / Осипов А. И. — Минск : Наука и техника, 1989. — 220 с.
17. Платон. Сочинения : в 3 т. Т. 2 / [пер. с греч. Лосев Алексей Федорович, Асмус Валентин Фердинандович] / Платон. — М. : АН СССР, Инст-т философии, изд-во социально-экономической лит-ры «Мысль», 1970. — С. 95—157.
18. Сенів М. Г. Функціонально-семантичний аналіз системи просторових і часових відношень (на матеріалі латинської мови) / Сенів Михайло Гртгорович. — Донецьк : Донеччина, 1997. — 288 с.
19. Соболевский С. И. Котн / Соболевский С. И. // Православная богословская энциклопедия или Богословский энциклопедический словарь : в 10 т. Т.9. / [под. ред. А.П. Лопухина]. — Пт., 1908. — С. 603—715.
20. Соболевский С. И. Древнегреческий язык / Соболевский С. И. — М. : Изд-во лит. на иностр. языках, 1948. — 614 с.
21. Уфимцева А. А. Роль лексики в познании человеком действительности и в формировании языковой картины мира / Уфимцева А. А. // Роль человеческого фактора в языке : Язык и картины мира. — М. : Наука, 1988. — С. 108—140.
22. Чекарева Є. С. Категорія простору в системі прийменникових конструкцій грецької мови : Навчальний посібник для вищих навчальних закладів / Чекарева Євгенія Сергіївна. — Х. : Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, 2006. — 200 с.
23. Homer. Carmina / [ex recensione Guilieimi Dindorfii] / Homer. — 3 ed. corr. — Lipsiae : Teubner, 1852. — Vol. I — Iliadis; Vol. II — Odysseae.
24. Novum testamentum graece post Eberhard et Erwin Nestle ediderunt Kurt Aland e.a. — Stuttgart : Bibelgesellschaft, 1987. — 918 p.
25. Platonis. Dialogi / [ediderunt K. Hermann et M. Wohlrab] / Platonis. — Leipzig : Teubner, 1921. — 576 p.